

R. MOLNÁR EMMA

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged

ÍRÁSJELEK ORTOGRÁFIÁJÁNAK VIZUÁLIS ÉS AUDITIV RENDELTETÉSE

ABSTRACT: *(Visual and auditive function of orthography of punctuation)*
Punctuation divide, dimension and emphase the text - by visual representation they give auditive instructions. The knowledge of the basic function fixed in orthography is enough for interpretation of all differences. Deviation from the regular is not a writer's arbitrariness but free and variable using of available means.

Searching it can increase our knowledge of dur stylistic means in possession of which we can more easily "decode" from the writer's message not only the denotative but also the connotative meanings as well as the shades of meanings

1. Vizuális és auditív megjelenítés

Az írás a nyelv vizuálisan megjelenített formája, a beszéd az akusztikusan megjelenített forma. Mindkettőnek megvan az egymáséval azonos és egymásétól eltérő szabályrendszere. A beszéd -- eszköztárát tekintve -- eleve-nebb, ösztönösebb, őszintébb, olykor pongyolább, ugyanakkor a pontos meg-értést, az értelmi és érzelmi összehangolódást segíti a kifejező hangsúllyal, hanglejtéssel, a közbeiktatott szünettel, a váltakozó tempóval, a hangerővel és a hangszínn minden árnyalatával. Az írott nyelv pontosabban, tudatosabban van szerkesztve, a szó- és kifejezőkészlet válogatottabb és stilizáltabb, de az élő-szóval, a gesztussal és mimikával megjelenített differenciált színskálát csak közvetve, más eszköztárral tudja kiegészíteni, részben pótolni.

Leginkább a szépirodalom küzd ezzel a hiánnyal, és mindenáron és minden formai eszközzel igyekszik ezt pótolni. Felhasználja a közlés szolgál-
latába „a nagybetűt, a kettőspontot, s az olyan jellegtelen, véletlenszerű adott-
ságokat, mint a sorok, a szakaszok hossza. Bedolgozza a versbe még az üres

közöket, a fehér papirost is." (vö. FÓNAGY IVÁN: A költői nyelv hangtanából. Bp. Akadémiai K.) Ugyanez esetleg korlátozottabb mértékben a széprózára is jellemző.

A szépirodalmi nyelvhasználat különlegességre, újszerűsége törekvése mellett nem hagyható említés nélkül, hogy mindezek által nem változtatja teljesen más és új nyelvvé az irodalmi nyelvet, a szépirodalom alkotásainak alapja a nyelvet illetően ugyanúgy a fogalmi közlés, mint a közlés más formáiban, csak éppen a fogalmi szférát itt egy különleges feszültség, érzékletesség öleli körül (vö. Esztétikai kislexikon. szerk. SZERDAHELYI ISTVÁN--ZOLTAI DÉNES Bp. Kossuth K. 1979. 645.).

„Az optikai eszközök elégtelenségét minden író érzi. Talán a modernnek jobban, mint a régiek, mert a kifejezendő tartalom is differenciáltabb árnyalatokból, összetettebb érzésekből áll, és mert a betű szerepe folyton növekszik a kultúrával fejlődő emberi lélekben" -- hívja fel a figyelmet -- ZOLNAI BÉLA a „látható nyelvről” írt kiváló tanulmányában, melyben külön elemzi az írásjelek stilisztikai szerepét, és méltatja jelentőségüket (Nyelv és stílus Bp. 1957.).

A nyelv -- mint mondtuk -- beszédben és írásban realizálódik, a beszéd is az írás is sajátos eszközeivel hat. Az utóbbinak konvencionális formái jegyei néha kevésnek bizonyulnak egy-egy differenciáltabb érzelem, gondolat kifejezésére, ezért az író megfelelő és újabb eszközöket keres a hiány pótlására, a kifejező „formai eszköztár” bővítésére. Több lehetőséget is talál: a szerkezeti tagolást (bekezdések), a különböző betűtípusok alkalmazását (nyomdatechnikai eljárás), sorok hosszúságának váltakoztatását, kalligrammák figurájának, formai jegyeinek tartalmat erősítő kihasználását.

A fentiek közül az írásnál maradva a magyar helyesírás szabályaitól eltérő írás- és jelölésformákat vizsgáltam, azokat az eltéréseket, amelyek a közlendő, a tartalom szempontjából nézve többletinformációt adnak, és az író stílusának egyéb jellemzőit erősítik, például ironikusabbá, töprengőbbé vagy harsányabbá stb. teszik az író nekünk szóló üzenetét.

A szépirói helyesírás stilisztikai szerepével az idézett ZOLNAI BÉLA-tanulmányon kívül többen is foglalkoztak. Nem időrendben és értékrendben: TOMPA JÓZSEF, A külön szépirói helyesírás néhány kérdéséről Nyr. 1955. 69--80; LŐRINCZE LAJOS, Az írásképmint kifejezőeszköz. Nyr. 1959. 378; F. KOVÁCS FERENC, A kötőjel mint költői kifejezőeszköz. Nyr. 1963. 69; RUZSICZKY ÉVA, Néhány gondolat a gondolatjel stilisztikai szerepéről. Nyr. 1964. 392; KÓHÁTI ZSOLT, A zárójel mint stíluselem. Nyr. 1969. 60; FÁBIÁN PÁL, A magyar stilisztikai kutatások eredményei 1956--1969 között. MNy. LXV. (1969), Stilisztika és helyesírás 483; TÖRÖK GÁBOR, A pecsétek feltörése. Bp. Magvető Kiadó 1983. 97--132; SOMLYÓ GYÖRGY, Philoktétész sebe. Bp. 1980. 223; R. MOLNÁR EMMA, Stílusos helyesírás a szépirodalomban. In: Rendszer és stilisztika a

helyesírásban szerk. NAGY L. JÁNOS, Gyula 1992. 35.)

Dolgozatomban prózaírók stilisztikai rendeltetésű írásjeleivel foglalkozom. A gyűjtött példák (szám szerint mintegy nyolcvan) kortárs írók műveiből valók: Esterházy Péter: Termelési-regény (kissregény) Bp. 1979; Határ Győző: A fontos ember, Szeged, JATE Kiadó 1987. és Bor Ambrus: Meráni hegedű. Bp. 1991. című munkájából.

Az írásjelek rendeltetéséről a helyesírási szabályzat (HSZ. 11.) a következőket rögzíti: „Az írásjelek szerepe kettős. Részben a mondatok szerkezetét, kapcsolódását részek-részleteik egymáshoz kapcsolódását tükrözik, részben némiképpen a beszédnek a betűkkel ki nem fejezhető sajátosságaira, a hangjejtésre és a beszédbeli szünetekre utalnak.” (239.) Nemcsak az értelmi tagolást s az idézetben kifejezett egyéb sajátosságot említi a Szabályzat, hanem így folytatja: „Az írásjelek változatos és kifejező használata fontos eszköze az értelmileg és érzelmileg egyaránt árnyalt közlésmódnak, ezért csak szépíróktól fogadható el -- egyes esetekben tudatos eljárásként -- az írásjelek részleges vagy teljes mellőzése. (239 p.). Nézzük meg ezek után tüzetesebben, hol és milyen mértékben térnek el a magyar helyesírás szabályaitól az említett írók, s hogy ez az eltérés művészi szabadságnak minősül vagy helyesírási hibának. A legizgalmasabb kérdés, van-e rendeltetése, és ha igen, mi a szerepe a „módosított” helyesírási szabálynak.

Az írásjelek egyik csoportja inkább mondatzáró, tagoló szerepű, ilyenek a következők: a pont, felkiáltójel, kérdőjel, vessző, pontosvessző, kettőspont, három pont. A szövegbe ékelődést a gondolatjel, az idézőjel, kötőjel, a közbevetést zárójel jelzi. Hogyan jelennek meg mindezek a vizsgált korpuszban? Erre a kérdésre kerestem a választ. Nem a teljes anyag feldolgozásával, csak mintavétellel, és nem minden írásjel használati értékének elemzésével foglalkoztam, csak a jellemzők közül néhánynak a vizsgálására szorítkoztam.

2. Mondatzáró, tagoló írásjelek

a) Mindenek előtt való alapírásjel a p o n t . Egy teljes közlési egységnek, a mondatnak a végére kerül. Lezár egy grammatikai szerkezetet, valami kerek egészet, olyan közlést, amely önállóan is megállja a helyét. Egy 1944-ben kiadott helyesírási szabályzat szerint „A mondatvégi pont hangunk leeresztését kívánja, ezenkívül a leghosszabb szünetet jelöli” (DR. RFZEK ROMÁN: Írj helyesen! Bp. 1944.)

Vagyis a szerző a „hangosításra”, a szöveg hangos megjelenítésére is gondol.

A vizsgált anyagból nem a hagyományos értelemben vett teljes, jól szer-

keszlett mondatok érdemelnek figyelmet ponttal a végükön, hanem azok, amelyek megőriztek ugyan valamit az eredeti rendeltetésből formailag, de tartalmilag egészében mégis mások.

Megtörténik, hogy egymással lazán összefüggő gondolatok halmazát kapjuk, melyeknek nem mindegyike grammatikai értelemben vett mondat, mégis ponttal zárul. Pl:

„Egymagam voltam₁. Egy téren₁. (Folyton megírom ezt₁. Tisztul.) Tehát július, dél felé₁." Bor Ambrus. Meráni hegedű. 1991. 39. A továbbiakban B. A. (a név kezdőbetűi) és a lapszám a hivatkozás.

„A számban még olajos tárnicsíz, a fejemben még a szesz, és ki tudja, talán most pontosan tudnék fogalmazni. Fény₁. Csúcs₁." (B. A. 9.)

„Orvos, ideggyógyász₁. Hangos szomorú emberekből csendes szomorú embereket csinálók." (B. A. 102.)

„Román bazilikában₁. Sejtettem Istent, és nem, de hitet belélegezni jó volt." (B. A. 21.) „Fényszeletek közt föltevészeletek₁." (B. A. 27.) „A pad létezett₁. Tárgy, leírható₁." (B. A. 37.)

A félig esszé, félig fiktív memoárban a múltat idézi az fró, de ez belemosódik a jelenbe, a kettő párhuzamosan fut, s a helyszínr, a személyek, tárgyak felbukkannak a múltból vagy a jelenből. A pontok itt befejezetlen gondolatokat zárnak, minden egyszavas közlést tovább lehetne folytatni, hogy kiteljesedjék teljes információvá. Így csak egy jelzés, melyet ellentmondásosan a befejezettséget jelző ponttal zár le, ezzel mintegy a kijelentő mondat végére való pont súlyát adja át az egyszavas közléseknek. Az arányeltolódással gondolatvillanások válnak fontossá, kapnak kiemelt nyomatékot. Itt a pont tehát a *kiemelések* írásjelévé vált. Ha megfogadjuk a helyesírási szótár (i. m. Rezek) tanácsát, és a hangot leeresztjük, és hosszabb szünetet tartunk a pontnál, a kiemelés a hangos rnegszólatatásban is érzékelhetővé válik.

A következőkben a tagoláson kívül az ironikus hangvétel „látható jele” lesz a pont Esterházy írásában:

„Békésire néznek₁. A KISZ-titkárra₁." (Esterházy Péter: Termelési-regény. Bp. 1979. 96. a továbbiakban E. P. lapszám)

Az értelmező jeiző külön „mondatba” kerül, mintegy kiemelve, magas rangra emelve ennek a funkciónak, a KISZ-titkárságnak a fontosságát. A két pont, az előtte levő meg a követő szinte kerethe foglalja a rangot, a piedesztálra állított pozíciót. (Megjegyzésem: Az ironia a szöveg egészén végigvonul, csak az egész összefüggő szövegből érezhető e rész ilyen rendeltetése.)

b) A *kérdőjelek* és *felkiáltójelek* az érzelmek, indulatok kifejezésének írásos jelei. Ha halmozottan jelennek meg, akkor az élőbeszéd dallamát, hangsúlyviszonyait, hangszírnáryalatát, hangerejét pótolják, azaz viszik át írásos formára.

A fokozódó indulatot rejti a következő szövegrészben:

„Nyiff-nyiff, biztatják közösen magokat, legyünk merészek, hangunk legyen érthető, tiszta, nyiff. Ha én: Ha én! Ha én!! Kellemtlen kis szünet.” (E. P. 43.)

Ha olvassuk a szöveget, nem nehéz elképzelnünk az egyre emeltebbé váló hangot.

Egy termelési értekezlet hangulatának érzékeltetésében is segítenek az írásjelek, igaz, nemcsak a felkiáltójel ismétlődése, hanem a refrénszerű megjegyzéssel a hozzá társul kapcsolt zárójel ismétlődése is.

„A politika! kiáltja. (Derültség, taps.) A termelés! kiáltja. (Derültség, taps.) A gazdaságosság! kiáltja. (Derültség, taps.)” (E. P. 16.)

A belső monológ feszültséget, szorongó félelmet rejti; a sok kérdőjel teszi láthatóvá és képzeletünkben hallhatóvá:

„Ököl kell ütnöm, de hova? Gyomorszájra? A szeme közé? Kalapálni a nyíróthajú golyófejét? Vagy torkon kell ragadni? A torok puha?” (B. A. 48.)
Most egy sajátos dallamforma, a méltatlankodásé jelenik meg az írásjelekkel (kérdőjel, vessző, felkiáltójel) lekottázva:

„Ha engem most fölvesznek, akkor nyugdíj előtt még megemelik a fizetésemet. És? És és!” (E. P. 32.)

Nagyon természetes és a köznyelvben, a társalgási nyelvhasználatban igen gyakori dallamforma.

A következő is hasonló céllal, tehát a beszéddallam lejegyzésének szándékával központosított, csak itt a kérdőjel, a pont és a továbbgondolást kifejező három pont kombinálódott:

„Csak okosoknak kell lennünk. Érted-e kislány?... Okosoknak... Okosoknak? Okosoknak.” (E. P. 97.)

A következő példa is igazolja, hogy hallatni szeretné az író a szöveget. Kérdőjelet tesz mondat közben anélkül, hogy a párbeszéd vagy az idézés jeleit használná. (Igaz, ezt a helyesírási szabályzat is engedélyezi. H SZ. 11. 250.)

„Megy be, bök a fejével a Tanácsterem felé. No, csak vigyázzon...” (E. P. 12.)

Nem a megszólaltatás, inkább a közlés mögött rejlő erő érzékeltetésére való az effajta írásjelezés:

„...nem lehetséges-e, hogy holnapra ő lesz a Holnap Fontos Embere...???!!!” (Határ Győző: A fontos ember. JATE Kiadó Szeged, 1989. 13. A továbbiakban H. GY. és lapszám.)

Sőt, talán még új információt is ad, ilyesfélét: igen, ő lesz a fontos ember, érdemes ezen töprengeni, mert ehhez a helyzethez kell alkalmazkodni, méghozzá idejében. Szinte biztos is ez a változás, gondolni kell rá, hogy ne érjen felkészületlenül. Ilyen felfogásban az írásjel figyelmeztet is.

3. A szövegbe ékelődést jelző írásjelek - zárójel

„Az olyan szót vagy szókapcsolatot, amelyet a közbevetés szándékával ékelünk be a mondatba, vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé tesszük” -- olvashatjuk a HSZ. 11. 250. pontjában.

Vagyis a kommunikáció síkján folyik a párbeszéd, esetleg csak egy irányba áramlik az információ, s meglehetősen dialógus vagy álmonológ a közlendő műfaji jellemzője, mégis egyszer-egyszer az író kiegészítő információval pontosít. Maga a forma, tehát az, hogy *vesszőt, gondolatjeleket vagy zárójelet* használ az író, csak a másodlagos, lényeges a közbevetés, a más síkra terelődött kiegészítő információ. Inkább a tartalma a fontos, hogy egész rövid vagy hosszabb a közbevetés, azaz rövidebb vagy hosszabb időre tereli el a fővonalról az olvasó vagy hallgató figyelmét. Említésre méltó a közbevetett rész vagy szó tartalmi súlya is. Vagy megtartja az eredeti gondolatmenetet, vagy messze elkenyeredik a közbevetéssel.

Élég sok zárójelet találtam a vizsgált korpuszban, ez arra is bizonyíték, hogy többet akar mondani az író, mint amennyit egy síkon közölni lehet, még hozzá plasztikusabban, kiegészítő információkkal, Pl:

„Az asszony csak ötven vagy több év múlva gyors (jó) halála előtt néhány hónappal mondta el ezt a fiának.” (B. A. 2. .)

A gyors halál közbevetett minősítése, ti. hogy jó, lehet a rokonok, ismerősök véleménye, nem volt ideje szenvedni, 'gyorsan halt' meg jelentéssel. Nem bántó, inkább pozitív közbevetés; szinte közhelyszerű a használata. A halál negatív érzelmet keltő jelentését oldja, illetve semlegesíti, bántó élett veszi a közbevetés.

A következő is hasonló zsánerű, csak a kiegészítés kerül zárójelbe, nem közbevetés.

„Órködnöm kell, türelmesen kivárom az alkalmas órát, amikor nekivághatok. (Éjjel.)” (B. A. 122.)

Zárójel és pont nélkül is kapcsolódhatna a mondathoz, de így nagyobb jelentőséget kap, külön nyomatékot. Ti. a zárójelen kívüli rész csak azt mondja, hogy alkalmas időpontot keres, a zárójeles pedig azt, hogy már meg is találta.

A közbevetés a tartalmi információ síkjáról egy mélyebb konnotatív jelentést hordozhat, sőt a hozzá tartozó hangulatot is sugallja.

„- Azt mondta, tanár lesz. Apját a szombati ballagást követő pénteken („tovább, tovább”) szelűtés érte... szeme alatt vére-sárga holdsarló.” (B. A. 84.)

A kommunikációs szituációban a „közlő” valakinek beszél az élete alakulásáról, de egy tragikus esemény miatt másként alakult a sorsa. Ez csak

később derül ki, mert a ballagás hangulatát idézve odaveti záró- és idézőjelbe az ismert ballagási ének, a „Ballag már a vén diák” ismétlődő kulcsszavát a „tovább, tovább”-ot. Ezzel szinte visszavarázsolja a ballagás hangulatát, de ennek is inkább tárgyilagos, regisztráló értéke van, a rövid közbevetésből adódóan.

Zárójelbe kerülhet a hirtelen támadt gondolat, ami elbeszélés közben eszébe jut, s amely szorosabban vagy lazábban kötődik a beszélgetés tárgyához.

„... mert a hallás szakadatlan változik, mert a fejben szakadatlanul változik a tárolt készlet, és abból már-más a mindenkori válasz, jelzés, közölt adat, összeg. Bent hallunk, magyaráztam, kintről csak valameddig. *(Amúgy különben a süketség lehet az egyetlen szép testi nyomorúság: a csend puha, mint a bársony.)*” (B.A. 11.)

A filozofálgató író egy lírai közbevetéssel a csend szépségét jeleníti meg, egy szép szinesztéziában („a csend puha”).

Eszébe juthat egy vágy, egy óhaj, s ez is megfelelő helyen van egy zárójelben, nem szakítja meg a gondolatmenetet, csak motiválja:

„És föl ne tegyék a kvíz-csevej-kérdést, hogy mit vinnék magammal egy lakatlan szigetre. Semmit. Ott még idézni sem kellene, azaz vesszőre, rövid és hosszú hangzók használatára pontosan lemásolni a textust. *(Jó lett volna csak magammal kettesben egy sziget.)*” (B. A. 35.)

Tárgyilagos kijelentés az óhaj, a mondat ponttal zárul nem felkiáltójellel, nem is hagyja lezáratlanul három ponttal. Nem is fejt ki az író részletesen, sőt csak egy zárójelbe tett megjegyzést kap a vágya.

Ami fontos a számára és föltétlenül el szeretné mondani másoknak is, az olvasóknak is, leírja zárójelben. A megszokottól hosszabb lesz a közbevetés, de szervesen illeszkedik a szövegbe:

„Ha megemelem a padot, érzem a súlyát. Másképp bizonyíthatóan is valóságos pad: fényképet őrzök róla. *(Hatvan éve fényképezek. Kattogtatva, képnaplót írok. A látott valóságot jó fényképre rögzíteni, mert elillan. Fénykép hátára helyes ráírni, hogy hol és mikor, különben máskor és máshol lesz belőle. A pillanattelvételek forrásmunkák, magam elé tehetem, értelmezhetem, elmondhatom őket, mögéjük mesélhetek, hiteles mögé hiteltelent, folytathatom őket. A fényképezéshez használatos gép lencséjének neve: objektív.)* A megőrzött képen Tutyi bácsi ül a padon, leveskét kanalaz” (B. A. 37.)

Egy másik síkon fut az egyik közlendője, azaz két síkon szól egyszerre, változtatva a pozícióját, a szituációt, amelyben szól. Írói gond, hogy meg kell küzdenie a lineárisan megjelenítő formával, a folyamatos írással. A kezében tartott kép, és a fényképezésről, képnaplóról, objektivitásról elmondott véleménye szinte egyszerre vetül az olvasó elé.

Az iróniának, a gúnynak is eszköze lehet a zárójelezés. Vagy mert egy köznyelvi -- nem is az igényesebb változatú szó kerül a szövegbe, zárójelben. Pl:

„Az emlékezés nehéz, fájdalmas perceit Giacomo oldja föl, kiugrik a Népszabadságból, és egy (marha) nagy, de kissé megrágicsált káposztalevelet rajzszögél a falra.” (E. P. 15.)

A „marha nagy” az igénytelen társalgási nyelvben gyakran használt fordulat.

Vagy mert egy közhelyszerűen unásig emlegetett fordulat a „szocialista fegyelem”, a mozgalmi nyelv elmaradhatatlan tartozékának egyik eleme szerkesztődik zárójelben a szövegbe.

„A farkast úgy hívjuk: félelem az újtól, maradiság, szervezetlenség, lustaság, nemtörődömség. A juhászt úgy hívjuk: fegyelem (*szocialista*).” (E. P. 9.)

Nem akármilyen fegyelemről van szó, de a szocialistáról. Ez a hozzátoldás a gúny hordozója -- ez a fegyelem, a „szocialista”, örökös mint a juhász, és minden jótól, újtól és haladástól megóv.

Megjegyzendőnek, fontosnak tartjuk azt, ami ismétlődik. Alaki erősítés tehát itt sulykolása egy kötelezően derűs, optimista szemléletnek.

„Helyzetünk rózsás. (*Helyzetünk rózsás. Helyzetünk rózsás.*) Van előtér és van háttér.” (E. P. 117.)

Zárójelbe kerülhet még, ami a denotatív jelentéshez vele ellentmondó konnatív jelentést társít:

„De bizony, ha én főnök lennék -égre-földre esküdöznék (*túlóra, plafon-felszabadítás, bértömeg, célfeladat, kommunista szombat, kommunista vasárnap, dob-szerda.*) (E. P.)

Zárójelben van mindaz, amit az esküdözésben megígérne, elsősorban a dolgozók anyagi helyzetének javítását. A gazdasági életben előforduló szavak sorjáznak zárójelben - egyetlen szó nem illik a szövegbe: ez a *dob-szerda*. Játékos mondókában van a helye, nem is valóságos a jelentése, olyan kiegészítése ez az elvont gazdasági szakszavaknak, mely mintegy valótlaná teszi ezeket is. A *dob-szerda* -- mivel nincs is -- fiktív dolog, a nem teljesített ígéret zárójelbe tett szimbólumává válik. Ehhez hasonló ellentmondást magában hordozó információ a következő zárójeles betoldás is:

„S a kedvesen szabódó Marilynt már ragadná is el a társaságtól, vinné egy szoba összkomfortos (+ 4 szoba) piciny házukba, mutatni meg édesanyjának.” (E. P. 93.)

A „piciny ház” tehát 5 szobás nagy lakás. Mire az olvasó sajnálkozni kezdene a szegényes, szűkös lakás miatt, a + 4 szoba a másik végletbe lendíti a gondolatát. Beugratja az olvasót, bűvészmutatványokat produkál, erre használja a zárójelezést.

Figyelemre méltó a kerek zárójel és a szögletes zárójel kombinált alkalmazása. A HSZ.11. erre nem tér ki, csak egy (már idézett) régebbi szabályzatban olvashatjuk: „A zárójel v. rekesz v. rekeszjel két alakja: () [] közbevetett magyarázószókat, mellékes körülményeket rekeszt el két vessző vagy két gondolatjel helyett.”(i. m. DR. REZEK: Írj helyesen! 34.1.) E jelek halmozottan fordulnak elő a következő részben:

„Jóllehet a hat -- különböző színű -- telefon koszorúba rakva azzal fenyegetett, hogy tompa berregésével kizökkenti [és középujt, külön vörösbor tálcan ott virított a lila telefon is, a „forró drót” (mert ezt a titkot is elárulhatjuk annak épülésére, aki nem tudná: az egész földkerekségen a Fontos Ember volt az egyetlen magánszemély, aki egymagában államnak számított, kivel kormányok, államfők, pápák, nagyvezérkarok állandóan keresték és forró dróton keresztül tartották fenn az érintkezést (nem lévén olyan elhamarkodott Döntés, hebehurgya Véghatározat, amelyet a Fontos Ember szabatosan formulázott magántanácsával föl ne tartóztathatott volna rövid percekkel a Végzetes Sötétbeugrás - az emberiség kollektív öngyilkossága előtt (nos, jóllehet e telefonok hetes ütege folyvást kizökkentéssel fenyegetett))], a Fontos Ember nem hagyta zavartatni magát.” (H. GY. 8.)

Az első zárójeles közbeszúrást követi a második kiegészítés, a harmadik, és az egész „közbevetés rendszer egyszerre zárul, illetve oldódik fel. Az elbeszélés során újabb meg újabb gondolatok társulnak a közbevetéshez, szinte össze is kuszálódhatnak a többlépcsős kiegészítés, ha nem vezérelne a zárójelek előtti és a zárójeleket követő rész. Ezt összeolvasva azonnal egyszerű a szerkezet is és a közlendő is -- így:

„Jóllehet a hat -- különböző színű -- telefon koszorúba rakva azzal fenyegetett, hogy tompa berregésével kizökkenti, a Fontos Ember nem hagyta zavartatni magát.”

A fontoskodásnak sokféle terjeszkedő ágát-bogát szemlélteti az író (a többlépcsős) közbevetéssel. A következő példa hasonló zsánerű, csak egyszerűbb képletű zárójelezéssel. Azt is példázza, hogy az író következetesen alkalmazza az általa választott írásjeleket, központoszási metódust.

„Mire Huflender [nadrágját leporolva (amelyen térddepelt volt Tömpe Barna íróasztala alatt (hogy hátha ott találja, egy borítékban aláragasztva (ahogy a kvarglit szokás)))] (H. Gy. 13.)

-- beírta azzal, hogy a felbosszantottak módjában, Samu bácsit a kérdések özönével árássa el. De Samu bácsi --[e keresztkérdések özönét (nem úgy állta, mint erős bástya, hanem mint rés:)]-- eleresztette a füle mellett.” (H. GY. 13.)

Az idéző mondat gondolatjellel kapcsolódik az idézethez, zárójellel felszerélni nem szokás. Ha mégis megteszi az író, egyéni jelölésformát választ.

A múltban lezajló párbeszédnek a felidézésére tartja alkalmasnak az író:

„Legtöbb tettünk kisebb lett, tömeg -- és áruházi tett, magányilkosságoknak is megfelel bármely krimipadló, közgyilkosságokról itt ne beszélj (*így Bruhn*). A csavargó lírikus (*így én*) főleg otthon írt verset.” (B. A. 80.)

„Mi által megy a világ elébb? (*tűnődött Bruhn*).”

„Azért mégse fossz meg a látványtól (*így én*).” (B. A. 83.)

KŐHÁTI ZSOLT írja: „A szépirodalmi stílus és a tudományos stílus is egyre inkább a tömörség, a villódzó filmszerűség felé halad. Ez az idő a modern kor követelménye. Mindez pedig tükröződik az írásjelek -- különösen a „gondolati” írásjelek szerepváltozásában, bővülésében. A zárójel tekintélye is megnövekedett. Beleszólhat a belső és külső forma kérdéseibe. A zárójel stílusbeli szerepét vizsgálva nem egy példáját láthatjuk annak: miképpen válhat utólagosan a stílus valamely mozzanata stíluselemmé.” (A zárójel mint stíluselem. Nyr. 1969. 60.) Nemcsak a leírt szöveg stíluseleme, hanem a hangos megszólaltatás is. A tempó- és hangszínváltás, a hangfekvés módosításának figyelmeztető jele a zárójel.

4. Egyéb írásjelek

Nem következetesen, inkább alkalmanként egyéb írásjelek is megjelennek egyéni módon alkalmazva. Ilyen pl. az új szót laza kapcsolattal létrehozó k ö t ő j e l e z é s . Ezt a HSZ. 11. így hitelesíti: „Szokatlan, alkalmi szóösszetételeknek kötőjeles írása a költői nyelv kifejező eszköze.” (262/b)

A feszültséget szóhalmozással teremt meg, a kötőjeles három szó sem egy új fogalom, hanem laza szerkezetű alkalmi embléma:

„Az arcok elsápadnak, a levegőben rémült moraj fut át. Tűz, kiált a pártitkár. Ezeryi *hulló - dörgő - pattogó* - villám rikoltások, ordítások, füst, durrogás, kénbűz.” (E. P. 21.)

A nyomaték céljából kötőjelezett szavak összetartozása nagyobb súlya kedvéért köti össze a módosító kötőszókat.

„- a kezét sem kellett kinyújtania; és elhatározta, hogy az első adandó alkalommal (*igenis -- hogy igen: az első adandó alkalommal!*) százannyiszor fogja megcsalni, mint ahogy különben csalta volna.” (H. GY. 100.)

Figyelemreméltó az „első adandó alkalom” minden szavának végén a felkiáltójel -- minden egyes szó kiemelt túlhangsúlyozásának a jele -- „hangosítva”. Inkább a lírai alkotásokra jellemző az egyéni, új összetételű, egyszerű jelzők előfordulása, prózai szövegben inkább a gúnyos hangvétel érzékeltetésére való.

„...aki az odaképzelt beszélő feje fölött, a gyötrelmes ismeretlenség párárs ködében elő- elődereng: az Ábrázatot, Vonásokat még *soha-nem öltött*,

incselkedve-kisikló, világi-glóriás Fontos Ember." (H. GY. 9)

A nagy kezdőbetűs tulajdonnevesült köznevek is a gúnyos hangvételt igazolják. A speciális írásjelek, mint a matematikában a + jel, csak számok összeadását jelzik, és nem emberi tulajdonságot. Az író olyan biztonságosan mozog a matematikai köznyelvben, hogy igen természetes módon iktatja ezt a jelet is a lineárisan írott szövegbe.

„A munka ügyességet igényel, fürgeséget, bátorságot, lélekjelenlétet, megannyi + tulajdonságot." (E. P. - 3.)

Az írásjeleknek csak azt a csoportját vizsgáltam, amelyek a jelzett művekben dominánsan fordultak elő. Meggyőződésem, hogy a jeleknek számbavétele és komplex elemzése igen ékesen bizonyítaná, hogy íróink nemcsak az írásjelek elhagyásával szándékoznak egyéni hatást elérni, de a változatos írásjelhasználattal szintúgy.

5. **Összegezve:** Az írásjelek tagolják, dimenzionálják és emfatizálják a szöveget -- vizuális megjelenítéssel audiális utasításokat is adnak. Elég a helyesírási szabályzatban rögzített alapfunkciót ismernünk, hogy minden eltérést értelmezni tudjunk. Az eltérés a szabályostól nem írói önkény, hanem a rendelkezésre álló eszközkészlet szabad, variábilis felhasználása. Ennek alaposabb feltárása gazdagítja stilisztikai eszköztárunkról való ismeretünket, mely ismeret birtokában könnyebben „dekódoljuk" az írói üzenetből a denotatív jelentésen kívül a konnotatív jelentést, sőt jelentésárnyalatokat is.